

Завгородня Ю. С.,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

РЕЛІГІЙНА ПРАВОВА СІМ'Я У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

RELIGIOUS LAW FAMILY IN MODERN CONDITIONS: GENERAL AND THEORETICAL ASPECT

Стаття присвячена висвітленню окремих загальнотеоретичних аспектів релігійної правової сім'ї. Автором акцентовано увагу на змінах, що відбулися у державах, що складають цю правову сім'ю щодо застосування форм права. Висвітлюється такий напрям розвитку релігійної правової сім'ї як забезпечення розвитку особистості та реалізації її прав. Указується на тісний зв'язок цієї правової сім'ї з сім'єю звичаєвого права.

Ключові слова: *правова сім'я, релігійна правова сім'я, релігійно-правовий текст, релігійно-традиційна правова сім'я, форма права.*

Статья посвящена рассмотрению отдельных общетеоретических аспектов религиозной правовой семьи. Автором акцентировано внимание на изменениях, которые произошли в странах, составляющих эту правовую семью по применению форм права. Освещается такое направление развития религиозной правовой семьи как обеспечение развития личности и реализации ее прав. Указывается на тесную связь этой правовой семьи с семьей обычного права.

Ключевые слова: *правовая семья, религиозно-правовая семья, религиозно-правовой текст, религиозно-традиционная правовая семья, форма права.*

The article is dedicated to elucidation of specific general and theoretical aspects of the religious law family. The author focuses her attention on changes that have taken place within the states that constitute this law family concerning the application of the form of law. The following tendency of evolution of the religious law family as person's development provision and realization of his/her rights is covered. It is mentioned the close connection of this law family with the common law family.

Key words: *law family, religious law family, religious and legal text, religious and traditional law family, form of law.*

Постановка проблеми. Події в Сирії протягом останнього року та пов'язаний з ними потік біженців до держав Європи черговий раз актуалізував питання комунікації різних культур, зокрема йдеться про так звану східну та західну. Європейська правова система формувалась багато у чому під впливом християнських цінностей, зокрема католицького напрямку. На сьогодні ж у її основі знаходяться наступні положення: визнання людини найвищою цінністю; невід'ємність і вертикальність прав людини; толерантність як принцип взаємодії у мультикультурному світі. Східній же традиції властиві ще до інших аксіологічні постулати, серед яких слід виокремити наступні: найвищою цінністю є трансцендентне ество – Бог; основне завдання людини – слідувати заповідям пророків (апостолів). Щоб усвідомити розрив між названими цінностями, що покладені у основі соціальної регуляції, необхідно згадати відносно нещодавню проповідь патріарха московського Кирила, у якій він західну концепцію визнання людини найвищою цінністю та визнання за людиною прав назвав ідолопоклонством, що звісно суперечить християнським цінностям, адже коли людина ставить себе вище Бога – це вже є антагонізмом до релігійних догматів [1].

Крім цього не можна не згадати, що у європейських державах на сьогодні мусульмани складають значну частину населення. Тому для України, яка обрала для себе саме європейський вектор стратегічного розвитку, є важливим розуміння процесів кому-

нікації різних правових сімей і зокрема релігійної правової сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У останні роки значно зросла увага науковців до питання правових систем, зокрема до їх взаємодії в умовах глобалізації. У зв'язку з цим слід згадати таких науковців як С.Д. Гусарев, О.В. Зайчук, М.І. Козюбра, М.В. Костицький, О.В. Легка, Д.В. Лук'янов, Л.А. Луць, І.Г. Оборотов, А.Ф. Крижанівський, О.Ф. Скакун, О.Д. Тихомиров та ін.

Серед указаних науковців особливо слід виокремити Д.В. Лук'янова, яким підготовлено роботу «Релігійно-правові системи світу: порівняльно-правове дослідження», у якій «надано цілісну порівняльно-правову характеристику ісламської, канонічної, індуської та іудейської правових систем світу і сформовано на цій підставі загальнотеоретичну модель релігійної правової сім'ї, а також визначено їх місце на правовій мапі світу, основні закономірності та тенденції їх взаємодії з іншими правовими системами» [2, с. 7-8], а також «визначено, що релігійні правові системи відрізняються від суто релігійних систем спрямованістю свого регулятивного впливу – вони встановлюють взаємні права та обов'язки учасників суспільних відносин (а не відносини між індивідом і Богом), які забезпечуються публічною владою. При цьому йдеться про нормування найбільш значущих суспільних відносин з метою забезпечення належного функціонування соціуму» [2, с. 8].

Однак, і на сьогодні окреслене питання залишається вкрай актуальним.

Мета дослідження: загальнотеоретична характеристика релігійної правової сім'ї у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на відносну висвітленість питання загальнотеоретичного аспекту сім'ї мусульманського права, проблематика релігійної правової сім'ї залишається фактично недослідженою. В основному інформація про останню міститься у відповідних підрозділах навчальних посібників і підручників з дисципліни «Теорія держави і права».

Зауважимо, М.С. Кельман і О.Г. Мурашин назвавши підрозділ підручника «Сім'я релігійного і традиційного права», висвітлюють лише сім'ю мусульманського права (ми не беремо до уваги сім'ю традиційного права, оскільки це виходить за межі нашого дослідження) [3, с. 385].

К.Г. Волинка вказує, що принципи, якими керуються незахідні країни, бувають двох видів: 1) визнається цінність права, але саме право розуміється інакше, ніж на Заході, має місце тісне переплетення права і релігії; 2) відкидається сама ідея права і стверджується, що суспільні відносини повинні регламентуватися іншими нормами – нормами звичаю, моралі та ін.» При цьому автор додає, що «Перші характеристики відповідають країні мусульманського, індуського й іудейського права, що входять в систему релігійного права, а другій – країні Далекого Сходу, Африки і Мадагаскару, що відносяться до системи звичаєвого права» [4, с. 226].

Як зазначається у підручнику «Загальна теорія держави і права» за редакцією М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина «сім'я релігійно-традиційного права охоплює релігійні правові системи, засновані на будь-якому віровченні, і традиційні правові системи, засновані на звичаєвому праві. До релігійних правових систем належать: мусульманське, канонічне, індуське, іудейське право» [5, с. 219].

Найбільш повно ознаки релігійної правової сім'ї визначаються у підручнику «Теорія держави і права» за редакцією Ю.А. Ведернікова (хоча при цьому означена правова сім'я розглядається як підтип релігійно-традиційного типу правової системи): **«Релігійно-традиційний тип правової системи – це сукупність національних правових систем держав, що мають спільні риси, які проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі релігійної норми, норми-звичаю і норми-традиції як основних джерел права, що являють собою тісне переплетення юридичних, моральних, міфічних розпоряджень, які склалися природним шляхом і визнані державою»** [6, с. 414-415].

При цьому О.В. Легка чітко виокремлює наступні ознаки вказаних груп правових систем (у тому ж числі і сім'ї релігійного права):

«1) кожна із зазначених груп правових систем ґрунтується на власних релігійно-філософських системах – іслам, індіанізм, конфуціанство, християнство;

2) юридичні джерела права співвідносяться з релігійними як форма та зміст;

3) релігійно-моральна норма має пріоритет над правовою нормою;

4) правові системи релігійно-традиційного типу не є «нерухомими», не застигли у своєму первинному вигляді, а при збереженні спадкоємності з минулою правовою культурою та під впливом романо-германських і континентальних правових систем внесли чимало змін у національне право, його структуру» [6, с. 415].

Релігійній правовій сім'ї у сучасних умовах глобалізуючого світу властиві наступні риси.

По-перше, будь-якій релігії властивий догматизм. Тому, дійсно, правові системи, у яких основною формою права є релігійно-правовий текст, найменш за інші системи піддаються впливу, змінам. Так звані священні книги, на відміну від звичайних законів і, навіть, конституцій, не змінюються, відмінюються тощо. Хоча їх положення можуть по новому тлумачитись (що відповідає доктрині динамічного тлумачення Європейським судом з прав людини приписів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод). Однак, знову ж таки подібне відбувається вкрай рідко і не скільки з ініціативи відповідних осіб публічної влади, стільки через зовнішні чинники. Консервативність релігійного світогляду дуже чітко спостерігається у сфері сімейних відносин і захисту «традиційних цінностей». «Біблія, Коран, Веди, Тора й інші священні тексти, створені в період панівного патріархату, служили обґрунтуванням наявної дискримінації жінок, незалежно від того, про яких жінок ішлося – чорних, білих, мусульманок, юдейок чи християнок. Релігійні і теологічні тексти, які написали автори-чоловіки, природно відображають і містять «чоловічі погляди» на відносини людини з Богом і на місце жінки в структурі духовності» [7].

Не можна не згадати і слова патріарха Кирила про те, що «сьогодні ми говоримо про глобальну ересь людинопоклонництва, нового ідолопоклонства, яке вилучає Бога з людського життя. Саме на подолання цієї ересі сучасності, наслідками якої можуть бути апокаліптичні події, Церква повинна скеровувати силу свого захисту, свого слова, своєї думки» [8].

Зважаючи на зазначене не можна не погодитися зі словами А.М. Кучука відносно того, що «результати співвідношення джерел міжнародного права і джерел права у теорії права дозволяє зробити висновки про певне їх неспівпадання. Міжнародне право не розглядає як джерело права релігійно-правовий текст, що є цілком логічним і закономірним та вказує на наявність явища правового поліцентризму та неможливості релігії виступати об'єднуючим фактором, підґрунтям моралі (на відміну від принципів права)» [9, с. 30].

Однак, як ми уже зазначили, в епоху глобалізації та інтеграції релігійні правові сім'ї під впливом зовнішніх чинників теж зазнають змін. Додатковим фактором яких виступає держава, якщо точніше, то сутність публічної влади. Адже загальновідомим є той факт, що ознакою держави є наявність писаних правил поведінки, які приймаються (санкціону-

ються) і охороняються публічною владою. Відтак, навіть влада, яка видає себе за намісника бога на землі, мусить видавати письмові приписи та контролювати їх реалізацію. Тому навіть у межах держав, в яких застосовується як форма права релігійно-правовий текст, публічна влада не буде заперечувати важливість виконання її вказівок – буде визнавати і всіляко реалізовувати чинне законодавство. Тому можна вести мову про бінарність джерел права у таких державах. На подібний стан речей вказує і відомий вітчизняний правник М. Дамирли, акцентуючи увагу на необхідності розмежування ісламського права та національної правової системи, що ґрунтується на ньому: «сьогодні в своєму чистому вигляді ісламське право ніде не діє (ні в одній країні мусульманського світу воно не є єдиним чинним правом, навіть в яскраво консервативних країнах Аравійського півострова діють, хоч і фрагментарно, елементи інших правових систем). Тому ісламське право і національна правова система, де воно є складовою частиною, не одне й те саме. Звідси і умовність вживання поняття «ісламська правова система» (як і поняття «ісламська правова сім'я»). Ісламське право в строгому сенсі цього слова (ісламське право як таке) по суті і є основою, загальною базою для всіх національних правових систем, побудованих на ісламських традиціях права» [10, с. 16].

По-друге, слід вказати на широке використання інших, крім релігійно-правового тексту і нормативно-правового акту, форм (джерел) права, зокрема міжнародного договору і правового звичаю. У сучасному світі значний вплив на розвиток національних правових систем впливає діяльність Організації Об'єднаних Націй, у статуті якої зазначено, що «Ми, народи Об'єднаних Націй... сповнені Рішучості... і знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, в рівно-

правність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй...» [11].

До цього слід додати, що у 1981 році мусульманські держави прийняли Загальну ісламську декларацію прав людини. У 1990 р. була прийнята Каїрська декларація про права людини в ісламі. У 1994 р. сім держав Арабської Ліги погодили Арабську хартію прав людини. У 2012 р. глави держав Асоціації держав Південно-Східної Азії прийняли Декларацію прав людини.

Відносно іншого джерела – звичаю, то у цілому слід відмітити тісний зв'язок між звичаєм та релігійно-правовим текстом, а точніше з релігійними обрядами. Саме ця обставина багато у чому зумовлює поєднання багатьма науковцями релігійної правової сім'ї та звичаєвої правової сім'ї у одну сім'ю – релігійно-традиційну (релігійно-звичаєву) з виокремленням підтипів правової системи. До того ж, звичаю також властивий, як і релігійним догмам, консерватизм, що вказує на повільність сприйняття змін звичаєвою правовою сім'єю, намагання протистояти певним чином глобалізації ним та інтеграційним процесам тощо.

Висновки. Таким чином, у сучасних умовах розвитку суспільства важливу роль відіграє релігійна правова сім'я, передусім через багаточисельність громадян держав, які її складають. Фактором, що посилює цю роль є міграційні процеси спричинені глобалізаційними та інтеграційними явищами. На сьогодні, не зважаючи на свій консерватизм, релігійна правова сім'я під тиском зовнішніх обставин змушена відмовлятися від частини своїх догм, переважно у аспекті забезпечення розвитку особистості та реалізації її прав. Релігійна правова сім'я є окремим типом правової системи з своїми особливостями. Важливим є розмежування релігійного права та національної правової системи держави, що складає релігійну правову сім'ю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Права человека – это ересь! Чему учат в РПЦ <https://www.youtube.com/watch?v=GVZyXxSsqMI>
2. Лук'янов Д. В. Релігійно-правові системи світу: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Д. В. Лук'янов ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2016. – 41 с.
3. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
4. Волинка К.Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
5. Загальна теорія держави і права / за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
6. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – 468 с.
7. Дудко Є. Рух за гендерну рівність у християнстві / Є. Дудко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/ruh-za-gendernu-rivnist-u-hristijanstvi/>
8. Патриарх Кирилл призвал к защите веры от «глобальной ереси человекопоклонничества». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interfax.ru/russia/499346>
9. Кучук А.М. Джерела права: міжнародний і теоретико-правовий аспекти / А.М. Кучук // Альманах міжнародного права. – 2016. – Вип. 14. – С. 23-30.
10. Дамирли М. Исламское право в сравнительной перспективе: основные ракурсы исследования / М. Дамирли // Юридичний вісник. – 2014. – № 6. – С. 14-18.
11. Устав Организации Объединенных Наций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.